Projekt „Terminologia budowlana w polskich słownikach technicznych z XIX w.”

Antonina Żaba
Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków Oddział Opole
ORCID: 0000-0002-0096-4665

Michał Marchacz
Wydział Budownictwa Politechniki Śląskiej
ORCID: 0000-0003-3275-1960

Wprowadzenie

Bezpośrednią motywacją do podjęcia projektu popularyzacji XIX-wiecznej terminologii budowlanej były „Wstępne założenia organizacyjne III Kongresu Konserwatorów Zabytków 2025”[1]. Zarząd Główny Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków [dalej: ZG SKZ] zalecił w nich między innymi przygotowanie się oddziałów SKZ do udziału w dyskusyjnych panelach tematycznych. W przypadku Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków Oddziału Opole [dalej: SKZ OOp] członkowie zgłosili dwa tematy: pierwszym z nich była popularyzacja terminologii budowlanej, a drugim – ochrona dziedzictwa kulturowego kolonii fryderycjańskich w dawnym powiecie opolskim.

Potrzeba popularyzacji terminologii budowlanej zawartej w specjalistycznej, budowlano-architektonicznej literaturze została sformułowana już wcześniej, na jednym ze spotkań członków SKZ OOp. Zwrócono wówczas uwagę na coraz powszechniejszą tendencję do zastępowania tradycyjnych wyrazów funkcjonujących w terminologii konserwatorskiej słowami nowymi, często obcego pochodzenia lub utworzonymi jako „kalki z języków obcych”. Przykładem zastąpienia wyrazu polskiego obcym może być niemieckie słowo *sprosse*, zapisywane w tekstach polskich jako szpros. Zdaniem dyskutantów polski wyraz szczeblina został zapomniany, ponie-

1 Pismo Zarządu Głównego Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków z dnia 13.12.2022 r.

waż wycofano się z produkcji okien z nimi. Moda na szczebliny powróciła w czasach, gdy zaczęto sprowadzać do Polski z Niemiec okna PCV. Tym samym z nową technologią pojawiło się nowe słowo – szpros.

Innym przykładem mogą być coraz częściej pojawiające się w publikacjach i wystąpieniach konserwatorów określenia dekoracja laubzegowa czy laubzekin[2], odnoszące się do ażurowych zdobień architektonicznych tworzonych z desek, które z kolei były wykonywane z użyciem piły włośnicy – laubzegi (niem. *Laubsäge*)[3]. Zdaniem uczestników dyskusji prowadzonej w SKZ OOp nic nie stoi na przeszkodzie, żeby osoby chcące wskazać narzędzie, którym je wykonano, użyły określenia dekoracja włośnicowa. Innym rozwiązaniem jest odwołanie się do tradycyjnego terminu nawylocie[4], będącego synonimem ażuru. W trakcie spotkania wskazano także wiele kolejnych przykładów takich niepokojących zmian. Uznano również, że istnieje potrzeba ochrony i popularyzacji tradycyjnej polskiej terminologii budowlanej, uwzględniającej bogactwo dziedzictwa regionalnego w tym zakresie. Dla realizacji celu, jakim jest ochrona opisanej terminologii, konieczne były wstępne badania literatury polskiej, głównie słowników języka polskiego oraz słowników terminologicznych dotyczących budownictwa. W dalszej części artykułu opisano ich wyniki.

Terminologia budowlana przedstawiona została w wielu publikacjach o różnorakich formach – słownikach: od dwu lub wielojęzycznych i języka polskiego po terminologiczne[5]. Chronologicznie najstarszymi słownikami zawierającymi elementy terminologii budowlanej są pozycje wielojęzyczne. Do najważniejszych tego typu można zaliczyć:

– XVI-wieczne: *Dictionarius trium linguarum: Latine, Teutonice et Polonice…* z roku 1528[6], *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Byd-*

2 Wyraz laubzekin utworzono zapewne w nawiązaniu do słowa lambrekin (fr. *lambrequin*). Hasło: *laubzegowy*, [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN*, [@:] https://sjp.pwn.pl/doroszewski/laubzegowy;5446019.html, dostęp: 3.09.2024, [za:] *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1969. Doroszewski odsyła czytelników do hasła włośnicowy, zaś jako źródło zdania: „Na ścianach wiszą (…) potworne drewniane ramki laubzegowej roboty" wskazuje powieść psychologiczną H. Boguszewskiej, *Całe życie Sabiny*, Warszawa 1934, s. 96.

3 *Laubzega przest. włośnica, cienka piłka metalowa do wycinania w drewnie albo metalu – niem. Laubsäge; Laub 'liście, listowie'; Säge 'piła'*, [za:] W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1983, s. 245.

4 Hasło: *nawylocie*, [w:] T. Żebrawski, *Słownik wyrazów technicznych tyczących się budownictwa*, Kraków 1883, s. 183.

5 W opracowaniu niniejszego rozdziału wykorzystano informacje [z:] *Słowniki dawne i współczesne. Internetowy przewodnik edukacyjny*…, dostęp: 15.09.2023.

6 F. Mymer (Mymerus), *Dictionarius trium linguarum: Latine, Teutonice et Polonice potiora vocabula continens nunc denuo pluribus in locis auctus in Titulis per seriem alphabeti concinnatus tum peregrinantibus tum domi desidentibus et quibuslibet tribus loqui linguis cupientibus maxime necessarius et utilissimus*, Cracoviae [Kraków] 1528.

goszczy…[7] (rękopis z roku 1532, opublikowany w 1898 roku), *Lexicon Latino Polonicum ex optimis Latinae*…[8] opublikowany w roku 1564,
- XVII-wieczny: *Thesaurus polono-latino-graecu*…[9] z 1621 roku,
- XVIII-wieczny: *Nowy Dykcyonarz To Iest Mownik Polsko-Niemiecko-Francuski*…[10] wydany w roku 1764.

Poradniki dotyczące budownictwa zaczęto wydawać w XVII i XVIII wieku. Pierwszym takim przykładem jest *Oekonomia abo gospodarstwo ziemiańskie*…[11] z roku 1644. Terminologii budowlanej jest w nim jednak niewiele, gdyż publikacja dotyczy w całości działań w gospodarstwach wiejskich. Kolejny poradnik, zawężony już do zagadnień budowlanych[12], to *Krotka nauka budownicza Dworów, Pałacow, Zamkow podług Nieba y zwyczaiu Polskiego* wydany w roku 1659[13]. Niewątpliwie ważnymi pozycjami dla budowniczych tego okresu były również publikacje związane z geometrią, zawierające przykłady praktycznego zastosowania jej w budownictwie. Do takich wydań zaliczyć można prace Stanisława Solskiego (1622–1701)[14].

7 B. Erzepki, *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy. Podług rękopisu z r. 1532. Część pierwsza*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu" [dalej: „RTPNP"] 1898, t. 24, hasła łac. A–V, s. 4–134; B. Erzepki, *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy. Podług rękopisu z r. 1532. Część druga*, „RTPNP" 1898, t. 24, hasła pol. A–K, s. 371–418; B. Erzepki, *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy. Podług rękopisu z r. 1532. Część druga (Ciąg dalszy)*, „RTPNP"1899, t. 25, hasła pol. K–P, s. 1–48; B. Erzepki, *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy. Podług rękopisu z r. 1532. Część druga (Dokończenie)*, „RTPNP" 1900, t. 27, z. 1/2, hasła pol. P–Ż, s. 255–301.

8 J. Mączyński (Ioannes Maczińsky), *Lexicon Latino Polonicum ex optimis Latina elinguae Scriptoribus concinnantum* […], Typographus Ioannes Daubmannus, Regiomonti Borussiae, Konigsberg 1564.

9 G. Knapiusz (G. Knapski, G. Cnapius), *Thesaurus polono-latino-graecus seu promptuarium lingua Latinae et Graece* […], Cracoviae [Kraków] 1621.

10 M.A. Trotz (M.A. Troc), *Nowy Dykcyonarz To Iest Mownik Polsko-Niemiecko-Francuski. Z przydatkiem przysłow potocznych, przestrog gramatycznych, lekarskich, matematycznych, fortyfikacyjnych, żeglarskich, łowczych i inszym Naukom przyzwoitych wyrazow* […], t. 3, Leipzig 1764.

11 A. Gostomski, *Oekonomia abo gospodarstwo ziemianskie, dla porządnego sprawowania ludźiom politycznym dziwnie pożyteczne*, Kraków 1644.

12 Dla uproszczenia w dalszej części autorzy będą posługiwać się terminem budownictwo jako synonimem słów budownictwo i architektura. Wyjątek stanowić będą jedynie fragmenty tekstu dotyczące zagadnień estetycznych.

13 *Krotka nauka budownicza Dworów, Pałacow, Zamkow podług Nieba y zwyczaiu Polskiego*, Kraków 1659.

14 S. Solski, *Geometra y architekt polski. Cz. 1. Geometra polski. to iest nauka rysowania, podziału, przemięniania y rozmierzania liniy, angułow, figur y brył pełnych* […] Ks. 1, Kraków 1683; S. Solski, *Geometra y architekt polski. Cz. 2. Architekt polski. to iest nauka ulzenia wszelkich cięzarow. Używania potrzebnych machin ziemnych y wodnych. Stawiania ozdobnych kościołow małym kosztem. o proporcyi rzeczy wysoko stoiących. o wschodach y pawimentach. Czego się chronić y trzymać w budynkach od fundamentow aż do dachu. O fortyfikacyi. Y o inszych trudnościach budowniczych* […], Kraków 1690.

W XVIII wieku wydano *Budowanie Wieyskie: Dziedzicom Dobr Y Possessorom…*[15] (w 1782 roku) i *Budownictwo Wieyskie Do Gospodarskich Potrzeb Stosowne…*[16] (w 1788 roku). Pierwsza z publikacji jest o tyle ważna, że powoływał się na nią najważniejszy słownik języka polskiego wydawany na początku XIX wieku[17].

Istotna dla tego okresu, z punktu widzenia terminologii budowlanej, była też twórczość warszawskiego architekta Chrystiana Piotra Aignera (1756–1841), szczególnie jego *Budownictwo Wieyskie Z Cegły Glino-Suszoney…*[18]. Na początku XIX wieku opublikowano poradnik *O budowli włościańskiey trwałey, ciepłey, tanney, od ognia bespieczney i do kraiu naszego przystosowaney*[19]. Pierwsze polskie słowniki budowlane, poradniki branżowe i podręczniki do nauki zawodów budowlanych pojawiły się dopiero w połowie XIX wieku. Uznano, że to słowniki budowlane będą stanowiły bazę dla początkowego etapu badań w projekcie, którego tytuł sformułowano jako „Terminologia budowlana w polskich słownikach technicznych z XIX w.".

Członkowie SKZ OOp są przekonani, że dla gromadzenia, badania i udostępniania wyników badań niezbędne jest zapewnienie łatwego dostępu do haseł w słownikach budowlanych. Oceniono wówczas, że mimo iż publikacja „literatury budowlanej" w bibliotekach cyfrowych jest sporym udogodnieniem, to już samo odszukanie wybranych specjalistycznych wyrazów przysparza wiele trudności. Zwrócono uwagę, iż dobrym rozwiązaniem byłoby utworzenie przeglądarki internetowej na wzór tej obsługującej słowniki języka polskiego[20]. Bezpośrednią realizację projektu

15 P. Świtkowski, *Budowanie Wieyskie: Dziedzicom Dobr Y Possessorom toż wszystkim iakąż kolwiek zwierzchność po wsiach i miasteczkach maiącym Do Uwagi Y Praktyki Podane; Z Figurami*, Warszawa – Lwów 1782.

16 F. Rausch von Traubenberg, SJ, *Budownictwo wieyskie do gospodarskich potrzeb stosowne a do uzycia kraiowego podane*, przeł. z łac. C.P. Zapolski (tytuł oryginału: *Elementa architecturae ad structuras oeconomicas applicatae in usum academiarum per regnum Hungariae et eidem adnexas provincias* […], wyd. 1, Budae 1779), Warszawa 1788.

17 Np. hasło: *szkudła*, [w:] S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 3 (R–T), Warszawa 1812, s. 547, w którym autor cytuje tekst zawarty w pracy P. Świtkowskiego, *Budowanie wieyskie: dziedzicom dobr y possessorom toż wszystkim iakąż kolwiek zwierzchność po wsiach i miasteczkach maiącym do uwagi y praktyki podane; z figurami*, Warszawa – Lwów 1782, s. 223. Świtkowski stawia znak równości między szkudłami a gontami.

18 Ch.P. Aigner, *Budownictwo wieyskie z cegły glino-suszoney z plantami chałup wieyskich stosownie do gospodarstwa narodowego*, Warszawa 1791.

19 K.M. Bohusz, *O budowli włościańskiey trwałey, ciepłey, tanney, od ognia bespieczney i do kraiu naszego przystosowaney*, Warszawa 1811.

20 Zob. np. *Słowniki dawne i współczesne. Internetowy przewodnik edukacyjny*, red. M. Bańko, M. Majdak, M. Czeszewski, [@:] www.leksykografia.uw.edu.pl/wprowadzenie.html, dostęp: 15.09.2023.

powierzono autorom artykułu, gdyż w pracy zawodowej podejmowali się działań związanych z podobną tematyką badawczą[21].

Założono, że przeglądarka będzie adresowana do osób związanych z ochroną budowlanego dziedzictwa kulturowego, a zatem przede wszystkim konserwatorów zabytków oraz inżynierów różnych branż (przede wszystkim architektów i inżynierów budowlanych), zarządców obiektów zabytkowych oraz osób prowadzących działalność naukową we wszystkich wymienionych dziedzinach. Łatwo dostępna „terminologia" miałaby stanowić wsparcie zarówno dla działań praktycznych w zabytkach, jak i badawczych z udziałem wymienionych grup. Autorzy zaplanowali skonsultowanie projektu ze wspomnianymi środowiskami już na pierwszym etapie jego realizacji (m.in. w ramach wystąpień na konferencjach branżowych).

Przeglądarka usprawni planowane porównywanie haseł zawartych w literaturze branżowej, technicznej ze słownikami języka polskiego. Wstępne badania w tym zakresie wykazały merytoryczne niezgodności między tymi słownikami, które dotyczyły nawet tak popularnych terminów jak gont[22]. Pierwszy etap prac został wykonany przez członków SKZ OOp bez poniesienia jakichkolwiek kosztów. Pozyskanie sponsorów planowane jest dopiero dla zakończenia prac nad przeglądarką – w roku 2025.

Wybrane XIX-wieczne słowniki budowlane

Pierwszy polski słownik budowlany wydał architekt i profesor Uniwersytetu Wileńskiego Karol Podczaszyński (1790–1860)[23]. We wspomnieniu pośmiertnym opisano go słowami: „Gorliwy zwolennik czystości i jasności naukowego języka". Określono również cel, jaki mu przyświecał: „(…) usiłowanie ustalenia i oczyszczenia języka rzemieślniczego i architektonicznego od niezliczonych obcych wyrazów, [które – A.Ż.] już znalazło prawo obywatelstwa w różnych okolicach kraju naszego, i nie jeden pożądany owoc wydało"[24]. Mimo iż publikacja ta powszechnie uważana jest za pierwszy polskojęzyczny słownik, to autor w *Objaśnieniu skróceń*[25] pod inicjałami M.W. wymienia wykorzystany w jego pracy *Manuskrypt War-*

21 Czyt. A. Żaba, *Dranica, gont, szkudła w literaturze polskiej w okresie od XVI wieku do 1. połowy XX wieku*, [w:] *Gont*, red. E. Caban, Katowice 2017, s. 17–31.

22 Ibidem.

23 K. Podczaszyński, *Nomenklatura architektoniczna, czyli Słowomiennik cieśliczych polskich wyrazów*, wyd. 1, Warszawa 1843.

24 *Karol Podczaszyński (wspomnienie pośmiertne)*, odbitka z 32 Nru „Kurjera Wileńskiego" z dn. 22 kwietnia 1860 r., s. 7, [@:] https://polona.pl/preview/2f2d391b-13af-49c2-844d-ffc2e0f24383, dostęp:15.09.2023.

25 K. Podczaszyński, *Nomenklatura architektoniczna*…, s. 9.

szawski, którego autor, miejsce i data powstania nie są znane[26]. We wstępie do pierwszego wydania K. Podczaszyński zwraca też uwagę na brak precyzji języka opisującego architekturę, przeciwstawiając go starannemu językowi chemii[27]. Autor, być może będący pod wpływem rozwijającego się w jego czasach panslawizmu, wskazał na potrzebę zgromadzenia terminologii budowlanej, w związku z rozproszeniem rzemieślniczych „szczero-słowiańskich wyrazów" we współczesnym mu języku polskim. Wzniośle porównuje to rozproszenie do „cząstek soli w wodzie roztworzonych"[28].

W pierwszym wydaniu *Nomenklatury architektonicznej*… przedstawił 1428 haseł (na stronach 11–145) oraz alfabetyczny spis wyrazów polskich (na stronach I–X) i francuskich (na stronach XI–XVI)[29]. Hasła nie mają typowego dla słowników układu alfabetycznego, jednak dzięki indeksowi można je bez trudu odnaleźć. Wyrazy zostały zgromadzone w XVII rozdziałach, natomiast ich spis znajduje się na końcu publikacji – dzięki takiemu podziałowi osoba, która nie zna konkretnego hasła, ma szanse odnaleźć je w grupie dotyczącej powszechnie znanego wyrazu stosowanego w terminologii budowlanej. Na przykład jeżeli czytelnik chce nazwać strony sklepienia „wklęsłą i wypukłą", to przeglądając rozdział VI zatytułowany *Wyrazy ściągajace się do sklepień*, odnajdzie tam hasło: „podniebienie, lice" określające stronę wklęsłą. W objaśnieniu hasła przeczyta natomiast informację, że wypukła strona sklepienia to „nice"[30].

Praca Podczaszyńskiego została krytycznie oceniona w anonsie zamieszczonym w „Gazecie Polskiej" z roku 1880, zarzucano jej tam, że:

> Książka ta, jakkolwiek szacowna, nie zawiera jednak wielu wyrazów tak dawniejszych, jak i stworzonych później, natomiast, ponieważ sama powstała w czasach manii kucia nowych wyrazów, objęła wiele prawdziwych dziwolągów językowych tworzonych na sposób Trentowskiego. Skutkiem powyższych przyczyn dawał i daje się czuć wielki brak dobrego słownika, odpowiadającego dzisiejszym wymaganiom"[31].

Dodać należy, że anons ten zapowiadał wydanie kolejnego słownika i jego subskrypcję. Autorem nowej pozycji był Teofil Żebrawski (1800-1887), absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego i Szkoły Górniczej w Kielcach, dr filozofii i nauk wyzwolonych. Człowiek ogromnej pracowitości,

26 *Nazwiska rzeczy i części w sztuce budowniczej znajdujacych się, wyrazone językiem polskim z dawnych autorów* (dwuarkuszowy manuskrypt), [b.m.r.].
27 K. Podczaszyński, *Nomenklatura architektoniczna*…, s. 7.
28 Ibidem, s. 5.
29 W wydaniu z 1854 r. wprowadzone zostały spisy wyrazów łacińskich i niemieckich oraz ilustracje.
30 K. Podczaszyński, *Nomenklatura architektoniczna*…, s. 47–48.
31 *Kronika miejscowa. Słownik wyrazów budownictwa polskiego*, „Gazeta Polska" 1880, nr 142, s. 2.

wielu umiejętności, rozległych kompetencji i zawodów, zaangażowany w działalność patriotyczną. Był między innymi przedsiębiorcą budowlanym (z patentem) i konserwatorem zabytków[32].

Słownik T. Żebrawskiego, zapowiadany w anonsie jako *Słownik wyrazów budownictwa polskiego*, wydała Akademia Umiejętności w Krakowie pod tytułem *Słownik wyrazów technicznych tyczących się budownictwa*[33]. Publikacja liczy 3001 haseł, z kolei w zachowanym rękopisie jest ich 2272[34]. W obydwu wersjach wskazać można 2136 haseł wspólnych. W rękopisie zamieszczono 136 haseł, które nie znalazły się w publikacji, natomiast brakuje w nim 865 haseł, jakie zawarto w wydaniu drukowanym. Jeżeli dodamy do siebie hasła z publikacji i te, które występują jedynie w rękopisie, to uzyskamy łącznie 3137. Liczba haseł u Żebrawskiego jest ponad dwukrotnie większa niż u Podczaszyńskiego, dlatego też do stworzenia bazy słownika w pierwszym etapie projektu „Terminologia budowlana w polskich słownikach technicznych z XIX w." wybrano słownik Żebrawskiego. W efekcie na tym etapie realizacji projektu jako bazę przygotowano *Słownik budowlany Teofila Żebrawskiego* z odniesieniami do haseł w słowniku Podczaszyńskiego (ryc. 2).

Obydwie pozycje opatrzono licznymi ilustracjami, jednak w przypadku słownika Podczaszyńskiego dołączono je dopiero do drugiego wydania. Zamieszczono ich tam wprawdzie aż 160, ale są to bardzo uproszczone, schematyczne, miniaturowe szkice autora. U Żebrawskiego ilustracje znajdują się zarówno w rękopisie, jak i w publikacji. W rękopisie autor wykonał miniaturowe rysunki ołówkiem i piórem oraz wkleił kilka ilustracji wydrukowanych, nie odnotowując jednak źródeł ich pochodzenia. Z kolei wydany drukiem słownik Żebrawskiego jest bogato ilustrowany. Znajduje się tam 101 ilustracji, do których również nie podano źródeł pochodzenia[35]. Przykłady ilustracji ze słowników obydwu autorów zaprezentowano na ryc. 1.

32 Więcej szczegółów [w:] R. Marcinek, *ŻEBRAWSKI Teofil Wincenty (1800–1887) erudyta: architekt, matematyk, biolog, entomolog, archeolog, kartograf, geodeta, bibliograf, tłumacz*, [w:] *Polski słownik biograficzny konserwatorów zabytków*, z. 6, red. I. Błaszczyk, H. Kondziela, R. Marcinek, Warszawa 2022, s. 122–126.

33 T. Żebrawski, *Słownik wyrazów technicznych*…, Kraków 1883.

34 T. Żebrawski, *Słownik budowniczy* [rękopis; b.m.r.]. Związek rękopisu z publikacją wskazała autorka niniejszego artykułu. Przez wiele lat podpis na stronie tytułowej traktowano jako podpis właściciela, a nazwisko odczytano jako Zebrowski.

35 Autorzy artykułu ustalili ich pochodzenie i planują opublikowanie odrębnego artykułu na ten temat.

Ryc. 1. Ilustracje ze słowników budowlanych: Karola Podczaszyńskiego (a), z rękopisu Teofila Żebrawskiego (b) i publikacji Teofila Żebrawskiego (c)
Oprac. Antonina Żaba i Michał Marchacz z wykorzystaniem słowników: Karola Podczaszyńskiego[36], rękopisu[37] Teofila Żebrawskiego, publikacji Teofila Żebrawskiego[38]

36 K. Podczaszyński, *Nomenklatura architektoniczna*…, wyd. 2, Warszawa 1854, s. 10.
37 T. Żebrawski, *Słownik budowniczy*…, s. 407.
38 T. Żebrawski, *Słownik wyrazów technicznych*…, Kraków 1883, s. 226.

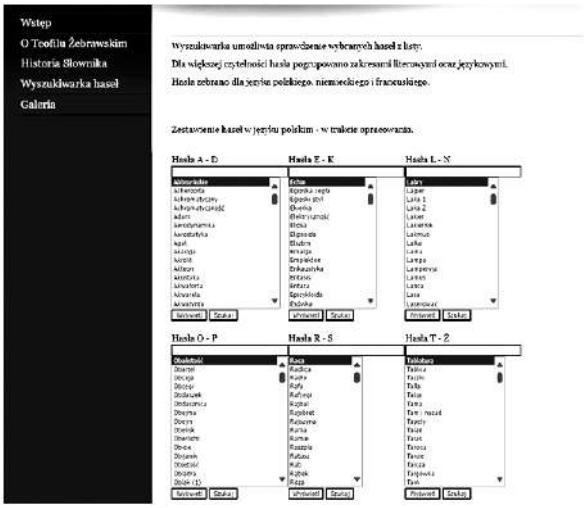

Ryc. 2. Układ strony internetowej poświęconej słownikowi Teofila Żebrawskiego – zakładka prezentująca wyszukiwarkę

Oprac. Michał Marchacz z wykorzystaniem informacji zamieszczonych na stronach internetowych: www.szablonystron.org i www.kurshtml.edu.pl

Amfiteatr, u; n. Amphitheater; fr. amphitèatre; budowla murowana lub drewniana z ławkami do siedzenia piętrowo wzniesionemi, otaczająca arenę czyli widownię, a przeznaczona dla widzów. Grekom niebyły znane amfiteatry; za Rzymian dopiéro naprzód je drzewa, a o wiele późniéj murowane stawiano. Rzadko bywały w okąg budowane, zwykle w elipsę. W pozostałych dotąd ruinach wiele się ich dochowało. Największym ze znanych był zwany *colosseum* w Rzymie, który mógł pomieścić 87 tysięcy widzów.	
T.Ż., *Słownik* (...) *budownictwa*, s. 415	T.Ż., *Słownik budowniczy* (rps), s. 6
Uwagi: patrz P.K., *Nomenklatura...*, 1855, s. 142	

Ryc. 3. Sposób prezentacji treści haseł na stronie internetowej poświęconej słownikowi Teofila Żebrawskiego

Oprac. Antonina Żaba i Michał Marchacz z wykorzystaniem słowników Teofila Żebrawskiego[39] i Karola Podczaszyńskiego[40]

Internetowy słownik Teofila Żebrawskiego

Celem upowszechnienia dostępu do zbioru haseł budowlanych podjęto próbę utworzenia bazy z wyrazami zawartymi w *Słowniku wyrazów technicznych tyczących się budownictwa* Teofila Żebrawskiego wraz z możliwością ich wyszukiwania. Baza taka (o funkcjonalności strony internetowej) udostępniona zostanie w internecie. Planując stronę techniczną przedsięwzięcia, rozważano różne możliwości wykonania, jednak ze

39 T. Żebrawski, *Słownik wyrazów technicznych tyczących się budownictwa*, Kraków 1883; T. Żebrawski, *Słownik budowniczy*…

40 K. Podczaszyński, *Nomenklatura architektoniczna*…, wyd. 2, Warszawa 1854.

względu na łatwość przenoszenia i umiejscowienia na serwerze internetowym wybrano technikę HTML ze stylami CSS, wspartą JavaScriptem (korzystając z szablonów i materiałów internetowych[41]). Stwarza to możliwość obsługi strony na prostym serwerze internetowym. Wraz z rozwojem projektu dopuszcza się zorganizowanie bazy danych i samej strony w oparciu o język PHP, co pozwoli na dodanie nowych funkcjonalności, głównie związanych z możliwościami generowania zapytań i przeszukiwania bazy danych.

Obecnie prototyp strony zawiera następujące elementy: wstęp wskazujący na cel i zakres realizowanego projektu, zakładkę z notką biograficzną o Teofilu Żebrawskim oraz krótką informację o genezie powstania słownika i historii prac nad nim (zob. ryc. 2).W zakładce „wyszukiwarka haseł" docelowo umieszczony zostanie zbiór haseł wraz z możliwością ich wyszukiwania. Po wybraniu z listy interesującego hasła pojawi się okno (zob. ryc. 3), w którym wyświetlane będą: definicja, informacje dotyczące lokalizacji hasła (ewentualnie umiejscowienia ilustracji z nim związanych) w publikacji i rękopisie oraz uwagi do samego hasła, odnoszące się na przykład do podobnych treści w innych słownikach lub komentujące nieścisłości czy pomyłki (występujące, zdaniem autorów, w treści omawianego hasła). Niektóre hasła zostaną przedstawione w słowniku jako ilustracje – zbiór ten będzie ujęty w „galerii", stanowiącej osobną zakładkę strony.

Zakończenie

W niniejszym artykule autorzy przedstawili założenia projektu „Terminologia budowlana w polskich słownikach technicznych z XIX w.", którego głównym celem jest ochrona i popularyzacja polskiej XIX-wiecznej terminologii budowlanej w środowiskach związanych z szeroko pojętą ochroną dziedzictwa budowlanego i architektonicznego. Prace nad projektem zaplanowano na lata 2023–2025, a ich pomysłodawcami są członkowie Oddziału Opolskiego Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. We wstępnych założeniach jego uczestnikami, poza członkami oddziału, mają być zainteresowani współpracą członkowie innych oddziałów SKZ, pracownicy oraz studenci wydziałów budownictwa i architektury śląskich uczelni technicznych, a także pracownicy muzeów. W pierwszym etapie prac, zrealizowanym w 2023 roku, wzięli udział członkowie oddziału i pracownicy Wydziału Budownictwa Politechniki Śląskiej.

Zaproponowana forma popularyzacji terminologii budowlanej to prosta w obsłudze przeglądarka internetowa, której bazę stanowią wybrane przez pomysłodawców projektu hasła ze *Słownika wyrazów technicznych*

41 *SzablonyStron*, [@:] www.szablonystron.org, dostęp: 15.09.2023; *Kurs HTML*, [@:] www.kurshtml.edu.pl, dostęp: 30.09.2023.

tyczących się budownictwa autorstwa Teofila Żebrawskiego. Poza hasłami ze słowników budowlanych planuje się także wprowadzenie uzupełnień z XIX-wiecznych przewodników budowlanych, między innymi z pozycji: *Przewodnik dla mularzy*…[42], *Przewodnik dla cieśli*…[43] czy *Budowa kanałów ulicznych*…[44]. Zdaniem autorów rozważyć należy również możliwość wprowadzenia do przeglądarki haseł z publikacji Zygmunta Glogera (1845–1910), *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*. Dzieło to, choć wydane już na początku XX wieku, wciąż zawiera terminologię XIX-wieczną. Warto też podkreślić, że mimo iż publikacja ta obejmuje zakresem jedynie hasła od A do L, to jest prawdziwym skarbcem terminologicznym.

Podsumowując, autorzy niniejszego artykułu z nadzieją patrzą w przyszłość, licząc, że projekt „Terminologia budowlana w polskich słownikach technicznych z XIX w." zainteresuje większe grono osób i instytucji podejmujących w swoich działaniach badawczych szeroko pojętą tematykę budownictwa – zarówno tego tradycyjnego, wykorzystującego dawne techniki, materiały czy narzędzia, jak i współczesnego, zainspirowanego dawnymi wzorcami. Dzięki zebraniu takich osób, gotowych do podjęcia współpracy z SKZ OOp, możliwe byłoby zrealizowanie dodatkowych zamierzeń projektu, przykładowo niezwykle cennym uzupełnieniem budowlanego słownika terminologicznego byłoby wprowadzenie do przeglądarki terminologii regionalnej. Ponadto znaczącą pomocą przy samym opracowaniu terminologii byłby również udział językoznawców.

Przyjęta metodologia badań, czyli zgromadzenie materiału i utworzenie narzędzi do jego przebadania, w tym segregowania haseł i łączenia ich w zbiory, opracowywania statystyk, bieżącego uzupełniania listy haseł i porównywania ich ze sobą oraz z ilustracjami z różnych słowników, wydaje się autorom opracowania wartościowym działaniem na rzecz ochrony i popularyzacji terminologii budowlanej. Wyjątkowość projektu wynika z tego, że dotychczas nie podjęto działań o takim zakresie w szeroko rozumianej branży budowlanej.

42 W. Hirszel, *Przewodnik dla mularzy czyli Krótki zbiór najcelniejszych wiadomości do nauki mularstwa należących: podług najnowszych źródeł z zastosowaniem dla potrzeb miejscowych*, Warszawa 1873.

43 J. Heurich, *Przewodnik dla cieśli, obejmujący cały zakres ciesielstwa: podług najlepszych dzieł obcych, z zastosowaniem się do potrzeb i zwyczajów krajowych*, Warszawa 1877.

44 E. Sokal, *Budowa kanałów ulicznych: poradnik dla techników, dozorców robót i robotników kanalizacyjnych (studniarzy i mularzy)*, Warszawa 1899.

Summary

Project "Building Terminology in Polish Technical Dictionaries of the 19th Century"

The article presents a project aimed at popularizing Polish nineteenth-century building terminology in circles concerned with the protection of building and architectural heritage in the broadest sense. The work on the project is planned for 2023–2025. The initiator of the project is the Opole Branch of the Society of Historic Conservators (hereinafter: OOp SKZ). In the initial assumptions, the participants of the project, in addition to members of the Branch, are to be members of other branches of the SKZ interested in cooperation, employees and students of the faculties of construction and architecture of Silesian technical universities, as well as employees of museums and open-air museums. The first stage of the work, scheduled for 2023, involved members of the Branch and employees of the Faculty of Construction at the Silesian University of Technology.
The form of popularization of building terminology proposed by the authors is, easy to use, a web browser. To create the base entries in the project, the authors chose entries from the Dictionary of Technical Words Concerning Construction, by Teofil Żebrawski (1800–1887), published in Cracow in 1883.

Keywords: heritage conservation, conservationism, construction terminology, dictionaries, Teofil Żebrawski